

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΜΙΝΙΑΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Συντάσσοντας τὸν Πίνακα Λέξεων τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννου Καμινιάτου¹ εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ κάνω ὀρισμένα ἐρμηνευτικὰ σχόλια, νὰ ἐπισημάνω τὴν ὑπαρξὴ χωρίων ἀπὸ παλαιότερους συγγραφεῖς στὸ ἔργο τοῦ βυζαντινοῦ κληρικοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὴν ὀρθότητα τῶν ἐπιλογῶν ὀρισμένων γραφῶν ἀπὸ τοὺς ὡς τώρα ἐκδότες τοῦ κειμένου.² Οἱ σκέψεις καὶ οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκδ. Böhlig,³ οἱ ὡς τώρα ἐκδότες τοῦ ἔργου τοῦ Καμινιάτη δὲν δέχτηκαν ὀρισμένες γραφές κοινές σὲ ὅλα τὰ χειρόγραφα ποὺ παραδίδουν τὸ κείμενο,⁴ ἐπειδὴ ἐπρόκειτο γιὰ τύπους ποὺ θεωροῦσαν ὅτι εἶναι εἴτε ἀμάρτυροι εἴτε λανθασμένοι γραμματικὰ ἢ ἀκόμη ἐπειδὴ πίστευαν ὅτι δημιουργοῦν συντακτικὲς ἀνωμαλίες. Οἱ τύποι ὅμως αὐτοὶ ἀπαντοῦν καὶ σὲ ἄλλα κείμενα τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς γραμματείας· εἶναι συνεπῶς πιθανὸν ἡ παρουσία τους στὸ κείμενο τοῦ Καμινιάτη νὰ μὴν ὀφείλεται σὲ ἀντιγραφικὰ σφάλματα καὶ ἐπομένως νὰ μὴν εἶναι ἀπαραίτητη ἡ διόρθωσή τους. Ἔτσι ἔχουμε:

18, 26 αἰμοβόρων καὶ θηριογνώμωνων ἀνθρώπων: τὰ χειρόγραφα παραδίδουν θηριογνώμων, γραφὴ ποὺ θεώρησαν ἐσφαλμένη ὅλοι οἱ ἐκδότες τοῦ κειμένου⁵. Ὁ Ε. Θ. Τσολάκης στὴ βιβλιοκρισία του γιὰ τὴν

Θὰ ἤθελα καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τὴν ἀναπλ. καθηγήτρια κ. Νίκη Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη γιὰ τὶς σημαντικὲς ὑποδείξεις καὶ παρατηρήσεις τῆς.

1. Εὐδοξος Θ. Τσολάκης - Βασιλικὴ Κουφοπούλου, *Ἰωάννου Καμινιάτου, Εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης. Πίνακας Λέξεων* [Βυζαντινὰ Κείμενα καὶ Μελέται, 24], Θεσσαλονίκη, Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, 1992.

2. Ἡ τελευταία ἐκδοσὴ ἀπὸ τὴν G. Böhlig, *Ioannis Caminiatae, De expugnatione Thessalonicae* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, IV], Βερολίνο - Ν. Υόρκη 1973. Γιὰ τὶς παλαιότερες ἐκδόσεις τοῦ κειμένου, βλ. αὐτ., «Εἰσαγωγὴ», σσ. xxix-xxxι.

3. Ὁ.π. Οἱ παραπομπές στὸ κείμενο τοῦ Καμινιάτη γίνονται μὲ τὸν ἀριθμὸ τῆς σ. καὶ τοῦ στ. τῆς ἐκδ. Böhlig.

4. Γιὰ τὴ χειρόγραφη παράδοσιν τοῦ ἔργου βλ. G. Böhlig, ὁ.π., «Εἰσαγωγὴ», σσ. xx-xxviii.

5. Τὴ διόρθωσιν ἔκανε ὁ Λέων Ἀλλάτιος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς G. Böhlig, ὁ.π.

ἔκδοση τῆς Böhlig⁶ ἐπισημαίνει ὅτι κι ἂν δὲν μαρτυρεῖται τύπος θηριό-
γνωμος, θὰ μπορούσαμε νὰ δεχτοῦμε τὴ δημιουργία τοῦ ἀπὸ τὸ ἐπίθετο
θηριογνώμων ὅπως ἀπὸ τὸ κακογνώμων τὴ δημιουργία τοῦ τύπου κακό-
γνωμος.⁷ Ὁ Ε. Trapp ἐπιβεβαιώνει τὴν εἰκασία τοῦ Τσολάκη ἀναφέρο-
ντας ὅτι ὁ τύπος θηριόγνωμος ἀπαντᾷ σὲ θεολογικὰ κείμενα, ὅπως π.χ.
στὴν ἐπιστολὴ 115 τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου.⁸ Ἐδῶ θὰ ἤθελα μόνο νὰ
προσθέσω ὅτι ἡ λέξή ἀπαντᾷ καὶ στὸ *Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ*
ἐν Βουναίνῃ ἀλλὰ καὶ στὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Δούκα.⁹

30, 60 καὶ τοῦτο εἰς μηδὲν αὐτῶν συντελέσει: ὁ τύπος αὐτοῖς εἶναι
διόρθωση τοῦ Combefis, ποὺ τὴν υἰοθέτησε καὶ ἡ Böhlig,¹⁰ ἀντὶ γιὰ τὸν
τύπο αὐτὴν, τὸν ὁποῖο παραδίδουν τὰ χειρόγραφα. Τὸ ρῆμα συντελῶ
ὅταν συνοδεύεται ἀπὸ δοτική, σημαίνει «εἶμαι χρήσιμος, ὠφέλιμος»¹¹ καὶ
ἔτσι τὸ κατάλαβε ὁ Combefis, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ λατινικὴ με-
τάφρασή του ποὺ συνοδεύει τὸ κείμενο τοῦ Καμινιάτη στὴν ἔκδοση τοῦ
Bekker,¹² γι' αὐτὸ καὶ διόρθωσε τὴν αἰτιατικὴ αὐτὴν σὲ αὐτοῖς (δηλ. τοῖς
βαρβάροις). Τὸ ρῆμα συντελῶ ὅμως συντάσσεται καὶ μὲ αἰτιατικὴ καὶ
τότε ἔχει, ἀνάμεσα σὲ ἄλλες, καὶ τὴ σημασία «ὀλοκληρώνω, φέρω εἰς πέ-
ρας».¹³ Ἴσως λοιπὸν ἡ διόρθωση νὰ μὴν εἶναι ἀπαραίτητη· τὸ οὐσιαστικὸ
ποὺ ἀντικαθιστᾷ ἐδῶ ἡ ἀντωνυμία δὲν εἶναι «οἱ βάρβαροι» ἀλλὰ «ἡ ἄλω-
ση» τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς ὁποίας γίνεται λό-
γος στὴν ἀμέσως προηγούμενη περίοδο: τὸ δὲ ἦν τοιαύτην αὐτοῖς ἀπό-
πειραν ἐμποιοῦν, ὡς εἰ μὲν δι' αὐτοῦ δυνηθεῖεν τὴν πόλιν πορθῆσειν, εὖ ἂν
ἔχοιεν, διὰ τὸ μηδὲν ἄλλο τῶν εἰς πολιορκίαν συντεινόντων ἴσα δύνασθαι
τούτου ... (30, 55-57). Ἡ παρουσία τοῦ ἐμπρόθετου εἰς μηδὲν νομίζω πὼς
ἐνισχύει αὐτὴν τὴν ἄποψη, γιὰ τὴν δὲν σημαίνει «σὲ τίποτα» ἀλλὰ «καθό-
λου». Ἡ χρῆση τῆς περίφρασης εἰς + αἰτ. ἀντὶ ἐπιρρήματος ἀπαντᾷ καὶ
ἄλλοῦ στὸ κείμενο τοῦ Καμινιάτη (20, 95· 27, 38· 28, 73). Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς

6. Ἑλληνικά 32 (1980) 186-190.

7. Ὁ.π., σσ. 188-189.

8. Erich Trapp, «Ἡ χρονολογία συγγραφῆς τοῦ “περὶ ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης”
ἔργου τοῦ Ἰωάννη Καμινιάτη ἐπὶ τῆ βάσει γλωσσικῶν δεδομένων», ΚΔ' Δημήτρια. Γ' Ἐπι-
στημονικὸ Σύμπόσιον, Χριστιανικὴ Θεσσαλονικὴ ἀπὸ τῆς ἰουστινιανείου ἐποχῆς ἕως καὶ τῆς
μακεδονικῆς δυναστείας [Κέντρο Ἱστορίας Θεσσαλονίκης τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης, αὐτο-
τελεῖς ἐκδόσεις, ἀρ. 6] Θεσσαλονικὴ 1991, σσ. 47-52, κυρίως σ. 51.

9. Βλ. Εμμ. Κριαράς, *Λεξικὸν τῆς μεσαιωνικῆς ἐλληνικῆς δημώδους γραμματείας*, στή λ.

10. Βλ. τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς G. Böhlig, ὁ.π.

11. Βλ. Δ. Δημητράκος, *Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης*, στή λ. (σημασία ὑπ'
ἀρ. 11), καὶ LSJ, στή λ. (σημασία ὑπ' ἀρ. II,2).

12. Βλ. Ioannes Cameniata, *De excidio Thessalonicensi* [CSHB], σ. 532: haec quoque iis opera
cassa foret.

13. Βλ. Δ. Δημητράκος, ὁ.π., στή λ. (σημασία ὑπ' ἀρ. 1), καὶ LSJ, στή λ. (σημασία ὑπ' ἀρ.
1).

καὶ ἡ περίφραση εἰς οὐδὲν (13, 41· 17, 89· 65, 4) ἔχει τὴ σημασία τοῦ «καθόλου» ἢ τοῦ «πουθενά». ¹⁴ Πιστεύω, τέλος, ὅτι καὶ τὸ γεγονός πῶς τὸ ρῆμα συντελῶ ἀπαντᾶ μετὰ τὴν ἴδια σύνταξιν καὶ σημασίαν σὲ πολλὰ χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ¹⁵ τὴν ὁποία ὁ Καμινιάτης ὅπωςδῆποτε γνώριζε καλὰ ἐξαιτίας τῆς ιδιότητάς του ὡς ἱερωμένου, συνηγορεῖ γιὰ νὰ κρατήσουμε τὸν τύπον αὐτὴν.

32, 44 μέγαν τινὰ καὶ τραχὺν ἀλαλαγμὸν καὶ 54, 85 μέγαν προξενούντες ... τὸν ὄλεθρον: καὶ στίς δύο αὐτὲς περιπτώσεις ἡ παραδεδομένη γραφὴ μέγα δὲν ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τοὺς ἐκδότες τοῦ ἔργου τοῦ Καμινιάτη. Ὁ τύπος μέγα ὡς αἰτιατικὴ ἀρσενικοῦ τοῦ ἐπιθέτου μέγας ἀπαντᾶ, ὡστόσο, καὶ στὴ «Χρονογραφία» τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ ¹⁶ καθὼς καὶ στὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Δούκα. ¹⁷ Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ Böhlig κρατᾶ στὸ κείμενον τῆς ἔκδοσός της παρόμοιες ἀνωμαλίες· ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω τὸν τύπον ζιβύνες (10, 63) ἀντὶ τοῦ ζιβύνας. ¹⁸

57, 3 Ἄνδρου: ὁ δημωδέστερος τύπος Ἄντρου ποὺ παραδίδουν τὰ χειρόγραφα, διορθώνεται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐκδότες. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ -νδ- ὡς -ντ- εἶναι φαινόμενο συχνόν ¹⁹, θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ ἀναρωτηθοῦμε μήπως ὑπάρχει ἡ πιθανότητα τὸν δημωδέστερον τύπον νὰ τὸν εἶχε γράψει ἡδη ὁ ἴδιος ὁ Καμινιάτης.

59, 77-79 ὡς οὖν κατήχθημεν, ἔγγων οἱ Κρήτες ... καὶ πρῶτον μὲν τῶν Ῥωμαίων τὸν στόλον ἐφώρασαν ἐπέρχεσθαι τῇ νήσῳ: Ἡ γενικὴ πληθυντικὴ εἶναι διόρθωσις τοῦ Combefis ποὺ τὴν υἰοθέτησε καὶ ἡ Böhlig. ²⁰ Ἡ φράσις παραδίδεται ἀπὸ τὰ χειρόγραφα ὡς ἐξῆς: ὡς οὖν κα-

14. Ἡ χρῆσις τῆς περίφρασης εἰς + αἰτ. στὴ θέσει ἐπιρρήματος ἀπαντᾶ καὶ σὲ ἄλλα κείμενα. Βλ. Δ. Δημητράκος, ὁ.π., στὴ λ. (σημασία ὑπ' ἀρ. 9), καὶ LSJ, στὴ λ. (σημασία ὑπ' ἀρ. IV,3).

15. Βλ. Hatch-Redpath, *Concordance to the Septuagint*, στὴ λ.

16. Βλ. Michel Psellos, *Chronographie ou Histoire d'un siècle de Byzance (976-1077)*, ἔκδ. E. Renauld, Παρίσι 1967, τ. I, σ. 4, V.5: ... πλοῦτον τε περιβεβλημένος, μέγα ἀρχοῦντα τυράννω ... Τὸ κόμμα μετὰ τὸ περιβεβλημένος σημαίνει ὅτι ὁ ἐκδότης κατάλαβε τὸ μέγα ὡς ἐπίρρημα ποὺ συνοδεύει τὴ μετοχὴ ἀρχοῦντα καὶ ὄχι ὡς προσδιορισμὸς στὸ οὐσιαστικὸ πλοῦτον, ποὺ θὰ ταίριαζε καλύτερα γιὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς φράσεως τοῦ Ψελλοῦ.

17. Βλ. Stamatios B. Psaltes, *Grammatik der Byzantinischen Chroniken*, Göttingen 1974 (ἀνατ. ἀπὸ τὴν ἔκδ. Göttingen 1913), σ. 151. Ὁ Ψάλτης, βέβαια, παραπέμπει στὸ κείμενον τοῦ Δούκα τῆς ἔκδ. τοῦ Bekker [CSHB], Βόννη 1834, ὅμως καὶ ὁ νεότερος ἐκδότης τοῦ κειμένου Grecu κρατᾶ τὴ γραφὴν μέγα ὡς αἰτιατικὴ ἀρσενικοῦ· βλ. Ducae, *Historia Turcobyzantina (1341-1462)*, ex recensione Basilii Grecu [Scriptores Byzantini, I], Βουκουρέστι, Editio Academiae Reipublicae Popularis Romanicae, 1958, σ. 283, 14-15: ... κοπετὸν μέγα μετὰ δακρῶν ἀνήγειραν ...

18. Στὴν ἔκδοσιν τοῦ Bekker ὁ τύπος ζιβύνες διορθώνεται σὲ ζιβύνας· βλ. αὐτ., σ. 500, 1.

19. Βλ. A. N. Jannaris, *An Historical Greek Grammar Chiefly of the Attic Dialect*, Hildesheim 1968 (ἀνατ. ἀπὸ τὴν ἔκδ. Λονδίνου 1897), σ. 95 § 194.

20. Βλ. τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς G. Böhlig, ὁ.π.

τήθημεν, ἔγνω οἱ Κρητες ... καὶ πρῶτον μὲν τὸν Ῥωμαῖον τὸν στόλον ἐφώρασαν ἐπέρχεσθαι τῇ νήσῳ. Τὸ χωρίο χρειάζεται σίγουρα διόρθωση, σκέπτεται ὅμως κανείς μήπως θὰ ἀρκοῦσε ἀπλῶς νὰ ἀφαιρέσουμε τὸ δεῦτερο τόν, ἀφοῦ ὁ Καμινιάτης χρησιμοποιοῖ τὸ ἐπίθετο Ῥωμαῖος ἀκόμη μιὰ φορὰ στὸ κείμενό του: ἐν μιᾷ νηϊ Ῥωμαία πολεμικῇ (64, 49).

Ἄν οἱ παραπάνω γραφές ἀπορρίφθηκαν ὡς δημῶδεις ἢ λανθασμένες ἀπὸ γραμματική, συντακτικὴ ἢ νοηματικὴ ἄποψη, τότε εὐλόγα διερωτᾶται κανείς γιατί δὲν διορθώθηκαν περιπτώσεις ὅπως οἱ ἀκόλουθες:

12, 9 *παραλείπω* ἐνῶ θὰ περιμέναμε ὑποτακτικὴ ἀορίστου τὴν ὁποία μάλιστα ὁ Bekker προτείνει μὲ ἐρωτηματικὸ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκδόσής του, ὅταν μάλιστα σὲ δύο παρόμοιες περιπτώσεις (39, 11 καὶ 54, 93) ἡ Böhlig διορθώνει – πιστεύω ὀρθὰ – τοὺς τύπους *καταλείπω* καὶ *ἔχεις* ποὺ παραδίδουν τὰ χειρόγραφα,²¹ σὲ *καταλίπω* καὶ *ἔχης* ἀντίστοιχα.

14, 71 *πράξει*: ἡ Böhlig ἀφήνει στὸ κείμενό της τὴν ὀριστικὴ μέλλοντα (ὅπως καὶ ὁ Bekker) καὶ ἀπλῶς σημειώνει στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα «*infin. aor. πράξει expectaveris*».

34, 35 *ἀπαντῶντας*: ἡ Böhlig δὲν υἱοθετεῖ τὴ διόρθωση τῶν Combefis - Bekker ἀπαντῶντα, μολονότι τὸ νόημα τῆς φράσης γίνεται σαφέστερο μὲ τὴν αἰτιατικὴ ἐνικῶς.

Μὲ βάση τὸ ὑπόμνημα πηγῶν τῆς ἐκδόσεως Böhlig ὑποστηρίχθηκε ὅτι «ἡ γλώσσα τοῦ Καμινιάτη εἶναι ἐπηρεασμένη μόνο ἀπὸ τὴ Βίβλο καὶ τὰ λειτουργικὰ κείμενα»²² καὶ ὅτι «ο Καμινιάτης πουθενὰ δὲν παραπέμπει σὲ κείμενο τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας».²³ Ὡστόσο, μπόρεσα νὰ ἐπισημάνω καὶ νὰ ταυτίσω στὸ κείμενο τοῦ Καμινιάτη καὶ κάποια – ἐλάχιστα, εἶναι ἀλήθεια – χωρία ἀπὸ κλασικοὺς συγγραφεῖς, καθὼς καὶ παροιμίες. Παραμένει, φυσικά, τὸ ἐρώτημα ἂν ὁ βυζαντινὸς κληρικὸς ἀντλεῖ τὰ χωρία αὐτὰ ἀπευθείας ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἢ τὰ παίρνει ἀπὸ ἄλλους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς ποὺ τὰ ἔχουν ὑπόψη τους, ἢ ἀπὸ ἀνθολογίες καὶ γνωμολόγια τῆς ἐποχῆς του. Τὰ χωρία αὐτά, ἀνάμεσα τους καὶ ἓνα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

11, 80 *φάμμον παράλιον ἐξαριθμεῖν*: πρβ. CPG Zenob. I, 80 *ἄμμον μετρεῖν*, καὶ CPG Plut., προν. 21 *ἄμμον θαλάσσης κοφίνῳ ζητεῖς μετρεῖν*. CPG Diog. I, 38 *ἄμμον μετρεῖς*.

13, 41 *εἰς οὐδὲν ἐλογίσθη*: πρβ. Σοφ. Σολομ. 3, 17 *εἰς οὐθὲν λογισθή-*

21. Βλ. τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς G. Böhlig, ὁ.π.

22. Βλ. H. Hunger (μετρ. Ταξιάρχης Κόλλιας), *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, Ἀθήνα 1992, τ. Β', σ. 169.

23. Βλ. E. Trapp, ὁ.π., σ. 50.

σονται, καὶ 9, 6 εἰς οὐδὲν λογισθήσεται· Ἦσ. 40, 17 εἰς οὐθὲν ἐλογίσθησαν· Πράξ. 19, 27 εἰς οὐθὲν λογισθῆναι.

14, 77 ἔχθρας συνάπτοντες: πρβ. Εὐρ., Ἡρακλ. 459 ἔχθραν συνάπτειν.

31, 85 χειροπληθέσι λίθοις: πρβ. Ξεν., Κύρου Ἀνάβ. 3, 3, 17 χειροπληθέσι τοῖς λίθοις.

36, 6-7 μὴ πολλάκις δύνανται θνήσκειν: πρβ. Πλάτ., Ἀπολ. 30 C πολλάκις τεθνάναι.

46, 75-76 φόνον πνεόντων: πρβ. Αἰσχ., Ἄγαμ. 1309 φόνον δόμοι πνέουσιν· Εὐρ., Ἴφιγ. ἐν Τ. 288 πῦρ πνέουσα καὶ φόνον.

59, 84-85 αἰεὶ γάρ, ὡς ὁ λόγος, τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ προστρέχει: πρβ. Ὅμ., Ὀδύσσ. ρ 218 τὸν ὁμοῖον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὁμοῖον. Εἶναι ἐνδεχόμενο ὁ Καμινιάτης νὰ ἀντλεῖ τὸ χωρίο αὐτὸ ἀπευθείας ἀπὸ τὸ ὁμηρικὸ κείμενο, μπορεῖ ὅμως νὰ τὸ ἔχει στὸν νοῦ του ἀπλῶς ὡς παροιμία. Πρβ. CPG Greg. Cyp. I, 15 αἰεὶ τὸν ὁμοῖον ἄγει θεὸς πρὸς ὁμοῖον· CPG Apost. XII, 68 ὁμοῖος ὁμοίῳ, καὶ Apost. XII 74α ὁμοῖον ὁμοίῳ δεῖ πλησιάζειν.

67, 72 τὴν παραλίαν φάμμον ἐκμετρεῖν: βλ. παραπάνω 11, 80.

Ἄς ἀναφέρω, τέλος, τὸ χωρίο καθὼς τις ἔφη σοφός, εὐμήχανόν ἐστιν ἅπαν τὸ πιεζόμενον (19, 68), τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν στάθηκε δυνατὸν νὰ ταυτίσω.

Στὸ κείμενο τοῦ Καμινιάτη ὑπάρχει ἓνα χωρίο ποὺ μὲ ἀπασχόλησε ἀπὸ ἐρμηνευτικὴ ἄποψη:

14, 94-1 ...τὴν ἤδη λεχθεῖσαν γείτονα πόλιν, τὴν Βέρροϊαν λέγω, ἐπικατασεισθῆναι πεποιήκε τοῖς περιοίκιοις ὡς πολλοὺς τῶν ἐκεῖσε συλληφθέντων ἐξαναλῶσαι... Μὲ βάση τὸ χωρίο αὐτὸ ὑποστηρίχθηκε ὅτι ἔγινε κάποιος σεισμὸς στὴν πόλη τῆς Βέροιας λίγο καιρὸ πρὶν τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης στὰ 904. Ἦδη ὁ Λέων Ἀλλάτιος μεταφράζει τὸ χωρίο ὡς ἐξῆς: «supra dictam Berrhoeam, urbem finitimam, cum tota vicinia, terrae motu quassavit, ut multos eo oppressos perderet».²⁴ Τὸ γεγονὸς τοῦ σεισμοῦ

24. Leonis Allatii, *Συμμικτων Liber posterior*, σ. 203. Ἀκριβῶς ἔτσι μεταφράζει καὶ ὁ Combefis, ἔκδ. Βόννης, σ. 506: «cum tota vicinia terrae motu quassavit adeo ut multi eo oppressi perierint». Ἔτσι καταλαβαίνει τὸ χωρίο καὶ ἡ Böhlig, *Die Einnahme Thessalonikes durch die Arabes im Jahre 904* [Byz. Geschichtschreiber, 12], Graz - Βιέννη - Κολωνία 1975, σ. 30: «Zuerst ließ er die schon erwähnte benachbarte Stadt Berrhoia durch ein Erdbeben heimsuchen, wobei viele, die dort waren, umkamen». Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Γ. Τσάρας, *Ιωάννου Καμινιάτου στὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης (904 μ.Χ.)*, εἰσ. - μτφρ. - σχόλια, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 48: «έκαμε ἓναν μεγάλο σεισμὸ στὴ γειτονικὴ πολιτεία, ποὺ ἀνάφερα κιόλας, θέλω νὰ πω στὴ Βέροια, ὡστε πολλοὶ γειτόνοι, ποὺ τοὺς βρῆκεν ἐκεῖ, νὰ σκοτωθοῦν». Δὲν μπόρεσα δυστυχῶς νὰ δῶ τὴ μετάφραση τοῦ κειμένου τοῦ Καμινιάτη στὰ ρωσικὰ ἀπὸ τὴν R. A. Nasledova, *Dve vizantijskie chronici X veka*, Μόσχα 1959, σσ. 159-210.

αυτοῦ ἀναφέρει ὁ Γ. Χ. Χιονίδης²⁵ μνημονεύοντας καὶ τὴν παλαιότερη σχετικὴ βιβλιογραφία,²⁶ δὲν γίνεται ὁμως μνεῖα τοῦ σεισμοῦ τῆς Βέροιας στὸν Πίνακα ποῦ παραθέτει ὁ V. Grumel στὸ ἔργο του *La Chronologie*.²⁷

Ἔχω τὴ γνώμη ὅτι ἡ ἐρμηνεία ποῦ δόθηκε στὸ συγκεκριμένο ἀπόσπασμα τοῦ Καμινιάτη δὲν εἶναι ὀρθή· πιστεύω ὅτι ὁ Καμινιάτης δὲν μιλά ἐδῶ γιὰ σεισμὸ ἀλλὰ γιὰ ἐπίθεση κατὰ τῆς Βέροιας, ποῦ ἔγινε ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν γειτονικῶν τῆς οἰκισμῶν. Οἱ οἰκισμοὶ αὐτοὶ κατοικοῦντο ἀπὸ σλαβικὰ φύλα, ὅπως ὁ ἴδιος συγγραφέας μᾶς πληροφορεῖ σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ χρονικοῦ του (8, 80-84).

Υπὲρ τῆς ἐρμηνείας τῆς ἐπιδρομῆς ἐναντίον τῆς Βέροιας συνηγορεῖ πρῶτα πρῶτα ἡ σημασία τοῦ ρήματος ἐπικατασεῖω. Τὸ ρῆμα δὲν σημαίνει τὴ γένεση σεισμοῦ· ἡ σημασία του στὰ λεξικά εἶναι «καταρρίπτω τι ἐπάνω εἰς τινα»²⁸ καὶ μὲ τὴ σημασία αὐτὴ ἀπαντᾷ καὶ σὲ ἄλλα κείμενα τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, τόσο προγενέστερα ὅσο καὶ μεταγενέστερα αὐτοῦ τοῦ Καμινιάτη:

– Βασίλειος Καισαρείας, *Περὶ εὐχαριστίας*, PG 31, 232^A ... ἐπικατασεῖσαντος αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὸ οἶκημα (βλ. καὶ PG 32, 1284^C [Ἡθικὸι λόγοι ἐκλεχθέντες διὰ Συμεῶν τοῦ μαγίστρου καὶ λογοθέτου ἐκ πασῶν τῶνπραγματειῶν τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας· περὶ λύπης καὶ ἀθυμίας λόγος IB'] ... ἐπικατασεῖσαντος αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὸ οἶκημα)· Ὁμιλία ῥηθεῖσα ἐν λιμῶ καὶ αὐχμῶ, PG 31, 333^C ... ὅταν δὲ ἴδῃς πόλιν ἐπικατασεισθεῖσαν τοῖς ἐνοικοῦσιν.

– Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Εἰς τὰ ἱερὰ παράλληλα*, PG 96, 41^C ... ἐπικατασεῖσαντος αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὸ οἶκημα.

– Φιλοστόργιος, Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστοριῶν Φιλοστοργίου ἐπιτομὴ ἀπὸ φωνῆς Φωτίου πατριάρχου 4.10.12 ...σεισμός ἀναστέλλει, ὅς τοῖς προκαταλαβοῦσιν, εἰς δεκαπέντε τὸν ἀριθμὸν ἀνηνεγμένοις, ... ἐπικατασεῖσας τὸν ναὸν ἐν ᾧ συνεδρίαζον διαφθεῖρει.

– Φλάβιος Ἰώσηπος, *Ἱστορία Ἰουδαϊκοῦ πολέμου πρὸς Ῥωμαίους*, βιβλίον α', 1. 338 (ἔκδ. Β. Niese) ... καὶ τοῖς μὲν πολλοῖς ἐπικατασεῖων τοὺς ὀρόφους ἀθρόοις ἀνήρει.

– Εὐσταθίου, *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ὀδύσειαν*, σ. 1610, 35

25. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, *Ἱστορία τῆς Βερροίας, τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς*, τ. Β': *Βυζαντινοὶ χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 17, ὅπου σημειώνεται ἐπίσης ὅτι μοναδικὴ πηγὴ γιὰ τὸν σεισμὸ αὐτὸν ἀποτελεῖ τὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Καμινιάτη.

26. Αὐτ., σμμ. 2 καὶ 3.

27. V. Grumel, *La Chronologie. Traité d'études byzantines I*, Παρίσι 1958, σσ. 476-481, κυρίως σ. 479.

28. Βλ. Δ. Δημητράκος, *Μέγα Λεξικόν*, στή λ., καὶ *LSJ*, στή λ., ὅπου ἀναφέρεται καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ρήματος στή *Σούδα*: ἐπικατέσειεν: ἐπικατέβαλεν.

ἐκμοχλεύσαντα δηλαδή τὸ ἐγγώριον ὄρος καὶ ἐπικατασεῖσαντα τῇ φαιακικῇ πόλει εἰς ὄλεθρον κάλυμμα.

Σὲ ὅλα τὰ παραπάνω ἀποσπάσματα βλέπουμε ὅτι τὸ ρῆμα ἐπικατασεῖω σημαίνει πὼς κάτι πέφτει ἢ ρίχνεται πάνω σὲ κάτι ἢ κάποιον. Τὸ αἶτιο τῆς πτώσης εἶναι σεισμός στὸ ἀπόσπασμα τοῦ Φιλοστοργίου, ὅπου ὁμως δηλώνεται ρητὰ ὡς ὑποκείμενο τοῦ ρήματος τῆς προτάσεως: ὁ σεισμός ἔριξε τὸν ναὸ πάνω σ' αὐτοὺς ποὺ συνεδρίαζαν μέσα ἐκεῖ καὶ τοὺς σκότωσε.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴ σημασία τοῦ ρήματος ἐπικατασεῖω, ὅπως τὴν προσδιορίσαμε, τὸ χωρίο τοῦ Καμινιάτη θὰ πρέπει νὰ μεταφραστεῖ ὡς ἐξῆς: «ἔκανε τὴ Βέροια νὰ πέσει πάνω στοὺς γείτονές της» – ἀπὸ ποιὰν αἰτία ὁμως; Σεισμός δὲν ἀναφέρεται πουθενά, ἀλλὰ κι ἂν ἀκόμη δεχθοῦμε ὅτι ἐννοεῖται, τὸ ὅλο πράγμα ἀκούγεται τουλάχιστον παράλογο: μιὰ πόλη γκρεμίζεται ἀπὸ σεισμό καὶ δὲν καταπλακώνει τοὺς κατοίκους της παρὰ τοὺς γείτονές της! Ἄν ἐπιμείνουμε στὴν ἐρμηνεία τοῦ σεισμοῦ, θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὸ χωρίο χρειάζεται ὀπωσδήποτε διόρθωση, ἴσως μὲ τὴν προσθήκη τῆς προθέσεως σὺν πρὶν τῇ δοτικῇ τοῖς περιοίκοις.

Ἴσως τὴ σύγχυση νὰ δημιουργήσῃ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ δοτικὴ²⁹, ἡ ὁποία ἀντιμετωπίστηκε ὡς ἀντικείμενο τοῦ ἐπικατασεισθῆναι. Τὰ πράγματα φαίνεται νὰ ἀποκτοῦν λογικὴ – χωρὶς νὰ ἀπαιτεῖται ἐπέμβαση στὸ κείμενο τοῦ βυζαντινοῦ κληρικοῦ – ἂν ἡ δοτικὴ τοῖς περιοίκοις ἐρμηνευθεῖ ὡς ποιητικὸ αἶτιο στὸ παθητικὸ ἀπαρέμφατο ἐπικατασεισθῆναι. Βέβαια ἡ δοτικὴ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου συνοδεύει κατὰ κανόνα παρακείμενο καὶ ρηματικὰ ἐπίθετα σὲ -τέος, ὁμως στὰ βυζαντινὰ κείμενα ἡ χρῆση τῆς γίνεται ἀδιακρίτως³⁰. Ὁ ἴδιος ὁ Καμινιάτης τὴ χρησιμοποιεῖ καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ ἔργου του· ἀναφέρω κάποια ἀπὸ αὐτά:

11, 4 τῇ ῥύμῃ τοῦ λόγου συναπαχθεῖς

13, 45 βεβήλοισ καὶ ἐναγέσι χεῖλεσιν ὑμνεῖσθαι τε καὶ γεραίρεσθαι

15, 18 τῶν ἡμαρτημένων ἐκάστῳ

31, 93-94 ταῦτα πάντα ... εἰς ἔργον ἤχθη τοῖς ἀσεβέσιν

40, 27-28 νενίκημαι γὰρ τῷ κακῷ

42, 37-38 ταῖς μαχαίραις ταύταις κριθήσεται

44, 92 ταῖς ὀδύναϊς βληθεῖς

67, 83 τῇ λύπῃ πληγείς

29. Φαίνεται ὅτι ἡ δοτικὴ τοῖς περιοίκοις προβληματίσει τοὺς μεταφραστές τοῦ ἔργου τοῦ Καμινιάτη: ἡ λέξη ἀπουσιάζει ἀπὸ τῆς γερμανικῆς μετάφραση, ἐνῶ στὴ μετάφραση τοῦ Τσάρα διαβάζουμε τὸ περίεργο «πολλοὶ γείτονοι, που τους βρήκεν ἐκεῖ, να σκοτωθοῦν». Παρεπιμπτόντως, τὸ ρῆμα συλλαμβάνω δὲν ἔχει τὴ σημασία τοῦ «βρίσκομαι» σύμφωνα μὲ τὰ Λεξικά.

30. Βλ. Α. Ν. Jannaris, *An Historical Greek Grammar*, σ. 344 § 1365.

Σύμφωνα μὲ ὅλα τὰ παραπάνω νομίζω, λοιπόν, ὅτι τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Καμινιάτη θὰ πρέπει νὰ μεταφραστεῖ ὡς ἑξῆς: «ἔκανε νὰ πέσουν οἱ περιόικοι πάνω στὴ γειτονική μας πόλη ποὺ ἤδη ἀνέφερα, ἐννοῶ τὴ Βέροια, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σκοτωθοῦν πολλοὶ ἀπὸ ὅσους πιάστηκαν ἐκεῖ.»

Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐπιδρομῆς ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὴ σημείωση ποὺ ὑπάρχει στὴν ὦα δύο χειρογράφων ἀπὸ αὐτὰ ποὺ παραδίδουν τὸ κείμενο τοῦ Καμινιάτη³¹. Πρόκειται γιὰ τὸ χειρόγραφο Vat. gr. 172 (V), φ. 16^r (δεξιὰ ὦα) καὶ γιὰ τὸ χειρόγραφο τῆς μονῆς Λαύρας Λ 55 (L), φ. 155^r (δεξιὰ ὦα). Ἡ σημείωση λέει *περὶ τῆς καταπτώσεως τῆς Βερροίας*³². Ἡ λέξη *κατάπτωσις* ἔχει τὴ σημασία τῆς «συμφορᾶς / δυστυχίας / ξεπεσμοῦ» ἤδη στὴν Παλαιὰ Διαθήκη³³ ἢ σημασία τοῦ «γκρεμίσματος» εἶναι νεότερη.³⁴ Ἡ σημείωση αὐτὴ λοιπόν θὰ πρέπει νὰ σημαίνει «σχετικὰ μὲ τὴν συμφορὰ τῆς Βέροιας» κι ὄχι τὴν ἰσοπέδωσή της ἐξαιτίας κάποιου σεισμοῦ.

Θεσσαλονίκη

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΟΥΦΟΠΟΥΛΟΥ

31. Γιὰ τὴ χειρόγραφη παράδοση τοῦ κειμένου τοῦ Καμινιάτη βλ. παραπάνω, σημ. 4.

32. Βλ. καὶ G. Böhlig, ὁ.π., σ. xvi.

33. Βλ. Δ. Δημητράκος, *Μέγα Λεξικόν*, στὴ λ., καὶ *LSJ*, στὴ λ.

34. Βλ. Δ. Δημητράκος, ὁ.π.